

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 27 december 2024

Mål nr
Ö 6426-23

PARTER

Klagande

BM

Ombud: Advokat MW

Motpart

NA

Ombud: Advokat MO

SAKEN

Tillstånd till prövning i hovrätt av mål om byte av handläggningsform

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2023-08-21 i mål Ö 8539-23

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen förklarar att målet ska handläggas som ett förenklat tvistemål enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken.

Högsta domstolen meddelar inte tillstånd till målets prövning i hovrätten. Hovrättens beslut står därmed fast.

BM ska ersätta NA för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 1 914 kr avseende ombudsarvode.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

BM har yrkat att Högsta domstolen ska meddela tillstånd till målets prövning i hovrätten.

NA har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd på det sätt som framgår av punkten 5.

SKÄL

Bakgrund

1. NA ansökte vid tingsrätten om stämning mot BM och yrkade att hon skulle förpliktas att betala ett skadeståndsbelopp om 20 000 kr till honom. Enligt NA hade BM i en podcast och i ett så kallat Twitter space-samtal grovt förtalat, alternativt förtalat, honom. Han hade därför rätt till skadestånd. Tingsrätten lade upp målet som ett förenklat tvistemål och utfärdade stämning.
2. BM bestred NAs talan. I svaromålet yrkade hon att allmänna regler skulle tillämpas i fråga om målets handläggningsform. Enligt BM var det

sannolikt att den bakomliggande tvisten rörde ett högre värde eller att utgången annars var av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden.

3. NA motsatte sig att målet skulle handläggas enligt allmänna regler.

4. Tingsrätten prövade frågan om målets handläggningsform och beslutade att målet även fortsättningsvis skulle handläggas som ett förenklat tvistemål. Hovrätten har inte meddelat prövningstillstånd.

Prövningstillståndet

5. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd och med stöd av 54 kap. 12 a § rättegångsbalken beslutat att pröva frågan om målet ska handläggas som ett förenklat tvistemål enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken, eller som ett ordinärt tvistemål. I avvaktan på den prövningen har frågan om meddelande av prövningstillstånd i hovrätten förklarats vilande.

Prejudikatfrågan

6. Prejudikatfrågan är om det vid bedömningen av rekvisitet ”den bakomliggande tvisten rör ett högre värde” i undantagsregeln i 1 kap. 3 d § andra stycket rättegångsbalken är möjligt att beakta andra typer av värden än ekonomiska.

Lagregleringen om förenklade tvistemål

7. Förenklade tvistemål infördes i svensk rätt genom småmålslagen.¹ Syftet med lagen var att förbättra den enskildes rättsskydd, främst genom att minska parternas kostnader för rättegången. Detta gjordes genom

¹ Lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden.

förenklingar av processen så att parterna skulle kunna uppträda i domstolen utan juridiskt biträde samt genom krav på att domstolen skulle utöva materiell processledning (se prop. 1973:87 s. 1).

8. När småmålslagen upphävdes och vissa av bestämmelserna i stället fördes in i rättegångsbalken angavs att avgränsningen av de förenklade tvistemålen skulle vara identisk med den i småmålslagen (se prop. 1986/87:89 s. 151). Förarbetsuttalanden från småmålslagens tillkomst har alltså relevans för bedömningen av tillämpningsområdet för förenklade tvistemål.

9. Förenklade tvistemål är dispositiva mål där värdet av vad som yrkas uppenbart inte överstiger hälften av prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken. Med värdet av vad som yrkas avses det värde som kan antas gälla vid tiden för talans väckande. Om talan väckts genom ansökan om betalningsföreläggande eller handräckning eller som enskilt anspråk i brottmål avses i stället det värde som föreligger vid rättens beslut att tvisten ska handläggas som tvistemål. Vid bedömningen av värdet ska hänsyn inte tas till rättegångskostnaderna. (Se 1 kap. 3 d § första och tredje styckena rättegångsbalken.)

10. Bedömningen av om det är fråga om ett förenklat tvistemål ska göras så snart målet kommer in till tingsrätten. Handläggningsformen är obligatorisk när förutsättningar för handläggning i förenklad form föreligger.

11. En undantagsregel finns i 1 kap. 3 d § andra stycket rättegångsbalken. Trots att värdet på tvisteföremålet inte överstiger ett halvt prisbasbelopp ska handläggningsformen inte tillämpas om en part, första gången han eller hon

ska föra talan i målet², yrkar att allmänna regler ska tillämpas och gör sannolikt att den bakomliggande tvisten rör ett högre värde, eller att utgången annars är av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden.

12. Rättegångsformen skiljer sig från den ordinarie tvistemålsprocessen på flera olika sätt. Vid förenklade tvistemål är rätten alltid domför med endast en lagfaren domare. Numera kan dock även dispositiva tvistemål som handläggs enligt allmänna regler ofta avgöras av en ensam domare. I det avseendet är därför skillnaden mellan de båda handläggningsformerna inte lika stor som när reglerna om småmål infördes.

13. Det som främst särskiljer förenklade tvistemål från de tvistemål som följer allmänna regler är i stället den begränsade möjligheten att få ersättning för rättegångskostnad. I förenklade tvistemål är förlorande part i normalfallet inte skyldig att ersätta motparten för ombudskostnad utöver kostnad motsvarande en timmes rättslig rådgivning enligt rättshjälpslagen (1996:1619) per instans. Det betyder alltså att den som vinner målet inte har möjlighet att få arvode för rättsligt biträde ersatt annat än med ett mycket begränsat belopp. (Se 18 kap. 8 a § rättegångsbalken.)

14. I förenklade tvistemål är vidare möjligheten att få rättshjälp begränsad på så sätt att det – utöver de förutsättningar som annars måste föreligga – krävs särskilda skäl (se 11 § rättshjälpslagen). Det finns också vissa andra särskilda bestämmelser, t.ex. om forum i konsumenttvister (se 10 kap. 8 a § rättegångsbalken). När särreglering saknas tillämpas samma

² Om talan har väckts genom ansökan om betalningsföreläggande gäller för den part som begär att målet överlämnas till tingsrätt i stället att ett eventuellt yrkande ska framställas senast i samband med begäran om överlämnande.

regler som för övriga dispositiva tvistemål, bl.a. bestämmelserna om rättens skyldighet att bedriva materiell processledning i 42 kap. 8 § andra stycket.

Närmare om undantagsregeln

Inledning

15. Undantagsregeln består alltså av två led. Regeln är tillämplig om det görs sannolikt att den bakomliggande tvisten rör ett högre värde. Den är också tillämplig om det görs sannolikt att utgången annars är av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden.

Utgångens betydelse för andra föreliggande rättsförhållanden

16. Det andra ledet i undantagsbestämmelsen tillkom därför att det bedömdes från allmän synpunkt vara påkallat att från det förenklade förfarandet undanta mål med stor betydelse utöver det enskilda fallet. Med detta åsyftades tvister där ett domstolsavgörande utan att ha prejudikatintresse skulle ha betydelse för ett stort antal likartade fall. Avsikten var att endast träffa sådana andra rättsförhållanden som konkret förelåg när rätten bestämde handläggningsform; en eventuell prejudikatverkan för tänkta framtida rättsförhållanden skulle sakna betydelse. (Se prop. 1973:87 s. 141 f. och 177.)

17. I rättsfallet "Gouteras krav" NJA 2010 s. 336 bedömde Högsta domstolen att detta led i undantagsregeln ska tillämpas starkt restriktivt. En tillämpning ska inte komma i fråga, om de gemensamma momenten i det anhängiggjorda målet och de andra rättsförhållandena är begränsade liksom om det är ovisst om de andra rättsförhållandena kommer att aktualiseras. En part ska endast undantagsvis hindras från att föra talan i förenklad form därför att någondera parten har andra liknande rättsförhållanden.

Den bakomliggande tvisten rör ett högre värde

18. Av förarbetena framgår att det första ledet i undantagsregeln är avsett att träffa situationer då yrkandet i en rättegång avser ett obetydligt belopp medan processen i själva verket rör betydligt större värden, t.ex. när det i ett skadeståndsmål yrkas ersättning endast för förstörda kläder fastän skadorna i övrigt uppgår till betydande belopp (se prop. 1973:87 s. 141). Uttrycket ”den bakomliggande tvisten” får i ljuset av exemplet uppfattas avse tvistiga förhållanden mellan parterna i processen som har nära anknytning till det som processen rör men som inte avspeglas i något i processen framställt yrkande.

19. Ordet ”värde” används även i första och tredje styckena i 1 kap. 3 d §. Det framgår tydligt av lagtexten i de styckena att det är det ekonomiska värdet på yrkandet som avses.

20. I andra stycket framgår inte lika tydligt redan av lagtexten om ”ett högre värde” endast syftar på ett ekonomiskt värde. Det framstår dock som en ovanlig lagstiftningsteknik att inom ramen för en paragraf använda ett och samma ord i olika betydelser. Det exempel avseende skadeståndsmål som ges i förarbetena (se p. 18) talar också för att det även i andra stycket är det ekonomiska värdet som har åsyftats.

21. Slutsatsen i förarbetena var vidare att det borde införas en regel om att det förenklade förfarandet inte ska tillämpas om bakomliggande tvist rör högre värde än ett halvt basbelopp (se a. prop. s. 142). Även om orden ”än ett halvt basbelopp” inte kom att flyta in i lagtexten framstår det som klart att lagstiftaren endast sett framför sig att det är det ekonomiska värdet som är av intresse.

22. Frågan är om det finns tillräckligt starka skäl att ändå tolka undantagsregelns första led så att även andra värden skulle kunna beaktas vid bedömningen.

Rättegångsregler för mål om förtal

Det grundlagsskyddade området

23. Ett yrkande om skadestånd för förtal kan prövas i flera olika typer av processer. Om det ifrågasatta yttrandet har förekommit i ett grundlagsskyddat medium prövas frågan om förtal inom ramen för ett tryck- eller yttrandefrihetsmål (förtal utgör tryck- respektive yttrandefrihetsbrott enligt 7 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen och 5 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen). I sådana rättegångar – som kan avse ansvar även för brott eller röra enbart skadestånd – gäller särskilda processregler (se 12 kap. tryckfrihetsförordningen, 10 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen och lagen, 1991:1559, med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden). Ett tryck- eller yttrandefrihetsmål kommer därför aldrig att handläggas som ett förenklat tvistemål (jfr 3 § småmålslagen, prop. 1973:87 s. 179 och prop. 1986/87:89 s. 151).

Förtalsmål utanför det grundlagsskyddade området

24. Utanför det grundlagsskyddade området kan ett yrkande om skadestånd för förtal framställas i ett brottmål som rör frågan om straffansvar för gärningen. Ett sådant mål kommer att handläggas enligt reglerna om rättegången i brottmål. Skulle en dom i ett sådant mål överklagas enbart i frågan om skadestånd, finns det inte något utrymme för att handlägga målet som ett förenklat tvistemål i hovrätten.

25. Det är således endast i situationen att talan väcks fristående från frågan om straffansvar, eller om ett enskilt anspråk avskiljs från brottmålet under handläggningen i tingsrätt (se p. 9), som frågan om målet ska handläggas enligt reglerna om förenklade tvistemål uppkommer.

Rättighetsaspekter i förtalsmål

26. I förtalsmål står vanligen yttrandefriheten mot rätten till privatliv (jfr 2 kap. 1 § första stycket 1 regeringsformen och artikel 8 och 10 i Europakonventionen). Även frågor om rätten till en rättvis rättegång kan aktualiseras (jfr 2 kap. 11 § regeringsformen och artikel 6 i Europakonventionen).

27. Europadomstolen har bl.a. uttalat sig i fråga om den begränsning av yttrandefriheten som en dom om förtal har inneburit har varit nödvändig i ett demokratiskt samhälle och om den varit proportionerlig. Domstolen har sett allvarligt på när själv censur, oproportionerliga sanktioner eller rädsla för åtal inverkar på yttrandefriheten i samhället i fråga om ämnen av legitimt allmänintresse.

28. En sådan inverkan på yttrandefriheten har Europadomstolen beskrivit som en hämmande effekt på det offentliga samtalet och på yttrandefriheten, särskilt gällande media. Det är enligt domstolen viktigt att göra en synnerligen noggrann granskning av vilka regler på den nationella nivån som kan skapa en sådan nedkylande effekt på den allmänna yttrandefriheten. (Se till exempel *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* [GC], no. 21980/93, § 64, ECHR 1999-III.)

Åtgärder mot s.k. munkavleprocesser

29. Inom EU har antagits ett direktiv om s.k. munkavleprocesser³ som ska vara genomfört den 7 maj 2026. Direktivet syftar till att motverka ogrundade rättsprocesser som används som ett medel för att tysta eller skrämja journalister, människorättsförsvarare och andra från att delta i den offentliga debatten (se artikel 1, 2 och 4 samt skäl 6). Enligt direktivet är det fråga om domstolsförfaranden som inte inleds för att genuint hävda eller utöva en rättighet, utan vars huvudsakliga ändamål är att förhindra, begränsa eller bestraffa deltagande i den offentliga debatten (se artikel 4.3).

30. Direktivet gäller endast i fråga om gränsöverskridande civilrättsliga processer, vilket som huvudregel är tvister där inte båda parter har hemvist i samma medlemsstat (se artikel 5). Direktivet innehåller i huvudsak processrättsliga regler, bl.a. om fördelning av rättegångskostnader.

31. Medlemsstaterna ska säkerställa att en kärke som har inlett ett domstolsförfarande som utgör rättegångsmissbruk för att hindra offentlig debatt kan åläggas att bära alla typer av rättegångskostnader som kan ersättas enligt nationell rätt, inbegripet de fulla kostnaderna för juridisk representation som svaranden ådrar sig såvida inte dessa kostnader är orimliga. Om nationell rätt inte garanterar full ersättning för kostnaderna för juridisk representation utöver vad som anges i lagstadgade avgiftstabeller ska medlemsstaterna säkerställa att sådana kostnader helt täcks genom andra medel som är tillgängliga enligt nationell rätt, såvida inte dessa kostnader är orimliga. (Se artikel 14.)

³ Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2024/1069 av den 11 april 2024 om skydd för personer som deltar i den offentliga debatten mot uppenbart ogrundade anspråk eller rättegångsmissbruk (*strategiska rättsprocesser för att hindra offentlig debatt*).

32. Kommissionen har lämnat en rekommendation till medlemsstaterna⁴, bl.a. om att medlemsstaterna ska anpassa sina rättegångsregler för nationella rättsprocesser så att de erbjuder motsvarande skydd som enligt direktivförslaget (se punkt 4 i rekommendationen).

33. I dagsläget finns inte någon information om vilka ändringar av svensk rätt som kommer att föreslås för att genomföra direktivet eller för att möta rekommendationen.

34. Även Europarådet har antagit en rekommendation med inriktning på munkavleprocesser.⁵

Endast ekonomiska värden ska beaktas

35. Som konstaterats finns det inget som talar för att lagstiftarens avsikt har varit att något annat värde än det ekonomiska ska beaktas vid tillämpning av undantagsregeln i 1 kap. 3 d § andra stycket första ledet rättegångsbalken (se p. 20 och 21).

36. När det gäller förtalsmål kan flera skäl åberopas för att det borde vara möjligt att tillämpa undantagsregeln och alltså handlägga målet enligt allmänna regler. På så sätt skulle större enhetlighet uppnås när det gäller möjlighet för vinnande part att få full ersättning för ombudskostnader i förtalsmål. För sådana förtalsprocesser som utgör rättegångsmissbruk framstår det som särskilt viktigt att säkerställa att svarandeparten kan anlita ombud och har möjlighet att vid vinst få full ersättning för ombudskostnaderna. Ett

⁴ Kommissionens rekommendation (EU) 2022 /758 av den 27 april 2022 om skydd för journalister och människorättsförsvarare som deltar i den offentliga debatten mot uppenbart ogrundade rättsprocesser och rättegångsmissbruk (*strategiska rättsprocesser för att hindra offentlig debatt*).

⁵ Recommendation CM/Rec (2024)2 of the Committee of Ministers to member States on countering the use of strategic lawsuits against public participation (SLAPPs).

sådant krav kommer också att ställas enligt EU-rätten när det gäller tvister med gränsöverskridande inslag (se p. 31).

37. Samtidigt skulle en tolkning av ”ett högre värde” som att det innefattar värden av annat slag än ekonomiska kunna träffa många olika typer av fall. Det är tveksamt om det skulle vara möjligt att i ett prejudikat avgränsa tolkningen så att endast yttrandefrihetsfrågor träffas. Snarare riskerar ett avgörande som innebär att andra värden kan beaktas att medföra diskussioner om handläggningsform i ett stort antal mål. Systemet med tvistemål som handläggs i förenklad form skulle blir svårhanterligt och resultaten i fråga om handläggningsform svårförutsebara.

38. Ett väsentligt syfte med regleringen om handläggning i förenklad form är att parter ska våga väcka eller bestrida talan om mindre värden. Om det framstår som svårtolkat om målet kommer att handläggas som ett förenklat tvistemål kommer det syftet att förfelas.

39. Intresset av enhetlighet när det gäller möjlighet till ersättning för ombudskostnader i olika typer av förtalsmål kan inte sägas väga så tungt att det motiverar tillskapandet av de beskrivna riskerna. De överväganden och avgränsningar som behöver göras för att hantera situationen med rättegångsmissbruk för att hindra offentlig debatt är av så komplex karaktär att de lämpligast utförs inom ramen för ett lagstiftningsärende.

40. Sammantaget finns det inte tillräckligt starka skäl för att tolka rekvisitet ”den bakomliggande tvisten rör ett högre värde” på annat sätt än det som avsetts vid bestämmelsens tillkomst, dvs. att det är ekonomiska värden som ska beaktas. Det är således inte möjligt att beakta andra typer av värden än ekonomiska vid bedömningen.

Bedömningen av frågan i detta mål

41. Några andra värden än ekonomiska ska inte beaktas vid tolkningen av undantagsregeln i 1 kap. 3 d § andra stycket första ledet rättegångsbalken. Inte heller har BM i övrigt gjort sannolikt att den bakomliggande tvisten rör ett högre värde eller att utgången annars är av synnerlig betydelse för bedömningen av andra föreliggande rättsförhållanden. Den fråga som Högsta domstolen har beslutat att pröva ska besvaras i enlighet med detta.

Prövningstillstånd

42. Mot bakgrund av den bedömning som gjorts av frågan i målet finns det inte anledning att meddela prövningstillstånd i hovrätten.

Rättegångskostnader i Högsta domstolen

43. NA har som vinnande part i denna del av processen rätt till ersättning för rättegångskostnader. Målet handläggs som ett förenklat tvistemål. Enligt 18 kap. 8 a § rättegångsbalken kan ersättning för ombudsarvode därför inte utgå med ett högre belopp än motsvarande en timmes rättslig rådgivning enligt rättshjälpslagen.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Dag Mattsson, Malin Bonthron (referent), Jonas Malmberg och Anders Perklev. Föredragande har varit justitiesekreteraren Norah Lind.